

БЮДЖЕТУВАННЯ – ІНСТРУМЕНТ ОПТИМІЗАЦІЇ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА

Розкрито поняття бюджетування на підприємстві, проаналізовано його структуру та доведено доцільність його впровадження з метою оптимізації грошових коштів, підтримання належного рівня ліквідності господарюючого суб'єкта.

The concept of budgeting is exposed, its structure is analysed and expedience of its introduction is proved with the purpose of optimization of facilities of monies and maintenance of the proper level of liquidity of an enterprise.

Ключові слова: бюджетування, грошовий потік, оптимізація, управлінський облік.

Вступ. Одним із важливих завдань підвищення ефективності промислового виробництва є ефективне використання сучасних методологій і технологій планування. Протягом останніх років все більше уваги приділяється переходу до бюджетування, метою якого є система планування, розподілу та перерозподілу доходів підприємства через фінансові та грошові потоки. Бюджетне панування – науково обґрунтований процес визначення джерел створення і напрямів використання фінансових ресурсів на підприємстві з метою забезпечення стабільного економічного та фінансового розвитку. Основою для впровадження бюджетування на підприємстві є управлінський облік – система обліку фактичних витрат, грошових надходжень і розрахунок фінансових показників. Грошовий обіг відображає відносини між учасниками процесу виробництва, розподілу, споживання, а тому має свої специфічні можливості впливати на хід і результати виробничо-господарської діяльності підприємства. Саме це дає підставу вважати управління грошовими надходженнями складовою частиною фінансової діяльності підприємства.

Проблема управління грошовими потоками знайшла широке відображення в працях таких закордонних вчених, як Дж.К. Ван Хорна, Л. Бернстайна, Є. Бріггема, А. Гроппеллі, М. Ерхардта [1], К. Друрі [2], Б. Колласа [3], Е. Нікбахта. Вчені досліджують проблему деталізації доходів, витрат та інвестицій за підрозділами та напрямками діяльності економічного агента, розглядаючи грошові потоки як наслідок тих чи інших господарських операцій. Вітчизняні науковці І. Балабанов, І. Бланк, С. Голов, Л. Лігоненко, В.П. Савчук розвивають ідеї своїх західних колег щодо планування та контролювання грошових потоків за центрами фінансової відповідальності, адаптуючи їх до особливостей національної системи бухгалтерського обліку.

Однак ця проблема вимагає подальшого глибокого дослідження. Пріоритетність визначення цієї проблеми визначається тим, що ні великий розмір оборотних активів і власного капіталу, ні високий рівень рентабельності господарської діяльності не можуть застрахувати підприємство від банкрутства, якщо в передбачені строки у нього не вистачає грошових активів для здійснення поточних платежів за своїми фінансовими зобов'язаннями.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення поняття бюджетування, аналіз його структури та впливу на можливість оптимізації грошових потоків.

Методологія. Методологічною базою виступають абстрактно-логічний метод, статистико-економічний аналіз стану підприємства та загальнотеоретичні методи наукового пізнання, зокрема, діалектичний метод, системний аналіз та ін.

Результати дослідження. Грошові потоки – сукупність розподілених у часі надходжень і виплат грошових коштів підприємства, що генеруються його господарською діяльністю. Процес управління потоками грошових надходжень являє собою постійний моніторинг впливу різноманітних об'єктивних і суб'єктивних чинників, які призводять до виникнення трьох ситуацій:

1) Виплати перевищують надходження підприємства на певний період. У цьому випадку виникає дефіцит коштів, усунення якого вимагає залучення додаткових фінансових активів, що також пов'язано з додатковими витратами. Дефіцит грошових коштів у подальшому призводить до:

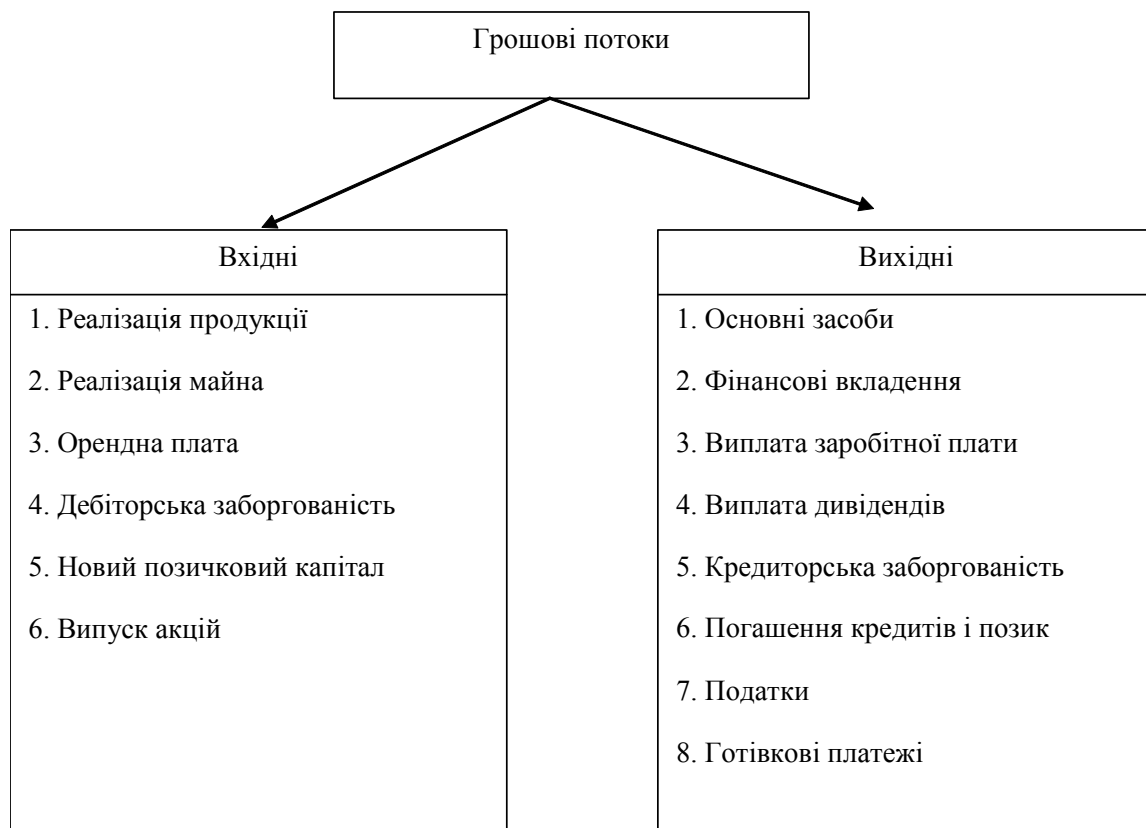
- затримок у виплаті заробітної плати;
- зростання частки простроченої заборгованості по кредитних позиках;
- зниження ліквідності активів підприємства;
- зростання тривалості виробничого циклу через несвоєчасні поставки сировини і комплектуючих.

2) Надходження перевищують виплати, що може призвести до надлишкової ліквідності. Вільні гроші – неприбутковий актив, тому вони мають бути задіяні в отриманні додаткового прибутку, що вимагає здійснення фінансових заходів із розміщення таких коштів.

3) Збалансованість потоків платежів забезпечує стан фінансової рівноваги, який дозволяє підтримувати оптимальні умови ефективного та раціонального господарювання.

Грошові потоки є найважливішим самостійним об'єктом фінансового бюджетування підприємства, що допомагає в досягненні поставлених поточних і стратегічних цілей та сприяє формуванню позитивних фінансових результатів. Власне бюджетування належить розглядати як процес прийняття виважених управлінських рішень у фінансово-господарській діяльності підприємства за допомогою системи бюджетів, контролю за їх виконанням, аналізу відхилень і, відповідно, здійснення планування та оптимізації грошових потоків.

Аналіз показує, що фінансове бюджетування – це створення процесної моделі впливу причин і чинників на збільшення або зменшення притоку грошових коштів або їх відтоку. Це може бути застосовано як у довгостроковому, так і в короткостроковому періоді. Збільшення або зменшення залишків грошової готівки на рахунку в комерційному банку обумовлено рівнем незбалансованості грошових потоків. Перевищення позитивного грошового потоку над негативним збільшує залишок вільної грошової готівки, і навпаки – перевищення відтоку над притоком призводить до нестачі грошових коштів і до збільшення кредитного попиту.

Грошові потоки

Для відображення в моделі реального руху грошових коштів на підприємстві, оцінювання синхронності надходжень і витрачання, а також поєднання величини отриманого фінансового результату зі станом грошових коштів необхідно виділити та проаналізувати всі напрями надходжень грошових коштів і їх вибуття. Грошові надходження використовуються для фінансування поточних операцій і охоплюють: кошти у касі, дебіторську заборгованість, банківські рахунки. До еквівалентів грошових коштів відносяться короткострокові фінансові інвестиції, які можуть бути вільно конвертовані у грошові кошти і мають незначний ризик зміни вартості. До них належать: цінні папери з короткотерміновим строком погашення, казначейські векселі, депозитні сертифікати тощо. Інформацію про рух грошових надходжень на підприємстві відображає форма 3 “Звіт про рух грошових коштів”, що забезпечує систему аналітичного моніторингу з метою відстеження реалізації і коригування цілей стратегічних грошових нагромаджень.

Ефективність бюджетування грошових надходжень визначається впливом цього процесу на платоспроможність підприємства, швидкість обігу оборотних активів, обсяги залучених коштів і

кредиторську заборгованість, а в кінцевому результаті – на прибутковість, рентабельність підприємства та його конкурентні позиції. Призначенням грошових надходжень є:

- відшкодування витрат на виробництво і реалізацію продукції та за отримані послуги;
- виконання фінансових зобов'язань перед державою, комерційними банками та іншими підприємствами;
- формування фондів грошових коштів;
- здійснення фінансових та інвестиційних операцій.

Таким чином, залежно від видів діяльності розрізняють грошові надходження від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, які відіграють значну роль у процесі кругообігу коштів. Відшкодовуючи авансовані у виробництво вкладення, формуючи доходи і грошові фонди, вони створюють економічні умови для розширеного відтворення виробництва, удосконалення та збільшення власного капіталу.

Фінансове бюджетування – процес підготовки документа, що відображає серію спланованих подій щодо ефективно організованих грошових потоків підприємства, що є найважливішим симптомом його фінансового здоров'я та передумовою досягнення високих кінцевих результатів його господарської діяльності в цілому. Процес бюджетування поєднує управлінський цикл планування і контролю, що забезпечує фінансову рівновагу підприємства в процесі його стратегічного розвитку. Темпи розвитку визначаються, по-перше, фінансовою стійкістю підприємства, що являє собою властивість економічної системи таким чином реагувати на зміни (вплив зовнішнього середовища, фінансової кризи), щоб не лише генерувати чинники, які обумовлюють її врівноважений стан, а й забезпечувати подальший розвиток. А, по-друге, фінансова еластичність ринкових методів господарювання дозволяє здійснювати раціоналістичну політику у формуванні виробничих запасів сировини і матеріалів, рівні продуктивності праці, реалізації готової продукції, прискореному впровадженні інновацій для науково-технічного переозброєння підприємства.

За індексом розвитку внутрішнього ринку Україна посідає 27-ме місце серед 131 країни світу. Такі дані оприлюднив Всесвітній економічний форум у щорічному звіті про глобальну конкурентоспроможність за 2007–2008 рр. Це є конкурентною перевагою України в тому розумінні, що ми маємо всі можливості для розвитку економіки заради задоволення платоспроможного попиту. Разом із цим статистика показує, що за ефективністю товарних ринків наша країна посідає лише 101-ше місце поміж 131-єї країни, тобто це одна з найслабших позицій України.

Усвідомлюючи значення внутрішнього ринку, особливо в умовах кризи, Міністерство економіки підготувало проект Концепції державної цільової програми розвитку внутрішнього ринку на 2008–2012 рр. Концепція спрямована на підвищення ефективності функціонування внутрішнього ринку, збільшення частки вітчизняної продукції в сукупній пропозиції товарів цього сектора, посилення внутрішнього товарообороту. Реалізація цих завдань є прямим натяком на вирішення проблеми фінансового бюджетування щодо збільшення грошових надходжень від основної операційної діяльності (дохід) від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг на внутрішньому ринку.

Розрахунки, здійснювані в процесі формування бюджету грошових коштів, дозволяють у повному обсязі і вчасно визначити необхідну суму коштів, враховуючи лише основні компоненти потоку: обсяг реалізації, частку виручки за готівку, кредиторську заборгованість тощо, а також джерела надходження цих коштів (власні, кредитні, кошти інвестора тощо).

Основою розрахунків бюджетного процесу є визначення фінансового циклу підприємства, що являє собою період обороту активів, протягом якого кошти уречевлені в оборотних фондах, і визначається як

$$t_{\text{ФЦ}} = t_{033} + t_{\text{ОДЗ}} - t_{\text{ОКЗ}},$$

де $t_{\text{ФЦ}}$ – тривалість фінансового циклу; t_{033} – тривалість обороту запасів і затрат; $t_{\text{ОДЗ}}$ – тривалість обороту дебіторської заборгованості; $t_{\text{ОКЗ}}$ – тривалість обороту кредиторської заборгованості.

$$t_{033} = \frac{\text{Матеріально оборотні активи} * 360}{\text{Собівартість продукції}}$$

$$t_{\text{ОДЗ}} = \frac{\text{Середньо дебіторська заборгованість} * 360}{\text{Виручка від реалізації}}$$

$$t_{\text{ОКЗ}} = \frac{\text{Середньо кредиторська заборгованість} * 360}{\text{Собівартість продукції}}$$

Фінансовий цикл враховує час надходження оборотних коштів по двох стадіях кругообігу – виробничій і товарній, але не враховує час їх перебування в грошовій стадії.

Фінансовий цикл – це період повного обороту грошових коштів підприємства, який починається з моменту оплати рахунків постачальників за поставлені виробничі запаси і закінчується отриманням

коштів за реалізовану продукцію, що виготовлена із зазначених виробничих запасів. Тривалість фінансового циклу є важливим показником ділової активності та ефективності управління оборотними активами підприємства, залежить від оборотності запасів, коштів у розрахунках із покупцями та постачальниками і впливає на оптимізацію грошових надходжень.

Найпоширенішими плановими фінансовими документами для складання бюджету надходження та витрачання грошових коштів на підприємстві є:

– касовий бюджет – план надходження і витрачання грошових коштів, розробляється на фінансовий рік із помісячною сегментацією;

– платіжний календар – короткотерміновий план (прогноз) надходження і витрачання коштів підприємства.

Складається платіжний календар із двох частин: витратної та дохідної. Служить для бюджетування руху наявних на підприємстві коштів і майбутніх фінансових потреб (тобто надлишку або нестачі коштів). Платіжний календар – баланс на конкретну календарну дату. Інформаційною основою платіжного календаря є: план реалізації продукції, кошторис витрат на виробництво, кошторис використання фонду оплати праці, кошторис соціального страхування, кошторис витрат на підвищення технічного рівня виробництва тощо.

Найважливішим моментом у складанні платіжного календаря є реальне оцінювання грошових доходів і витрат. Грошові доходи оцінюють за такими статтями: перехідна з попереднього планового періоду дебіторська заборгованість – надходження коштів від покупців (замовників) за протермінованою заборгованістю (зростаючим підсумком); виторг від реалізації продукції, робіт, послуг; виторг від реалізації зайвого майна; інші надходження – асигнування з бюджету, фінансова допомога тощо. Грошові витрати оцінюють за такими статтями: поточна оплата рахунків постачальників і виконавців за поставлені матеріали, вироби, сировину, напівфабрикати, виконані роботи чи надані підприємству послуги; погашення кредиторської заборгованості; заробітна плата і пов'язані з нею платежі; податки та платежі до позабюджетних фондів; витрати на поточний і капітальний ремонт; капітальні витрати на розширення, реконструкцію, технічне переобладнання підприємства та нове будівництво; сплата процентів за кредит; інші платежі – виплата дивідендів за акціями, невиробничі витрати, повернення раніше отриманих фінансових допомог тощо. Грошове сальдо на певну календарну дату визначають як різницю між сумами надходжень і витрат за попередній плановий період.

Платіжний календар як надійний інструмент оперативного управління грошовими потоками підприємства дає змогу: оптимізувати та максимально можливо синхронізувати вхідний і вихідний грошові потоки; забезпечити пріоритетність платежів підприємства за критерієм їх впливу на кінцеві результати його фінансової діяльності; забезпечити ліквідність грошового потоку підприємства.

Крім платіжного календаря, для підприємства загалом можна розробляти й платіжні календарі, диференційовані за окремими видами господарської діяльності чи за різними центрами відповідальності (структурними підрозділами) підприємства. У системі оперативного управління грошовими потоками від операційної діяльності підприємства основними видами платіжних календарів є: податковий платіжний календар, календар інкасування дебіторської заборгованості, календар обслуговування фінансових кредитів, календар виплат заробітної плати, календар (бюджет) формування виробничих запасів, календар (бюджет) управлінських витрат, календар (бюджет) реалізації продукції. У системі оперативного управління грошовими потоками від інвестиційної діяльності підприємства розробляють: календар (бюджет) формування портфелю довготермінових фінансових інвестицій; календар (капітальний бюджет) реалізації програми реальних інвестицій; календар (капітальний бюджет) реалізації окремих інвестиційних проектів. У системі оперативного управління грошовими потоками від фінансової діяльності підприємства можуть розробляти: календар (бюджет) емісії акцій; календар (бюджет) емісії облігацій; календар амортизації боргу щодо фінансових кредитів. Суми платежів і термін їх здійснення встановлюється в платіжному календарі відповідно до умов кредитних договорів, укладених із комерційними банками й іншими фінансовими інститутами.

Ефективність управління грошовими потоками визначається синхронізацією надходжень і виплат, підтримкою постійної платоспроможності підприємства та раціональним і оптимізаційним використанням приватних фінансових ресурсів, які формуються із внутрішніх джерел. У процесі бюджетування досягається оптимізація грошових потоків, тобто знаходження такого співвідношення між вхідними і вихідними грошовими потоками, між напрямками й умовами залучення та використання грошових потоків, яке дає змогу досягти найкращих результатів діяльності, а саме максимізації прибутку. Ціна та обсяг реалізації продукції – одні з найважливіших параметрів, що визначають прибутковість господарської діяльності, тому їх оптимізація є першочерговим завданням фінансового бюджетування. Максимізація прибутку або доходу підприємства є визначеною кінцевою метою стратегічного, тактичного і поточного планування підприємства.

Модель валового доходу D залежить від ціни p :

$$D = pQ,$$

де Q – обсяг реалізованої продукції:

$$Q = \int_0^{\infty} Q(x, p) \times p(x) dx;$$

а прибуток (Π) визначається як

$$\Pi = pQ - sQ - C_a,$$

де s_b – умовно перемінні питомі витрати при тому, що загальні валові витрати складаються з постійних C_a і перемінних C_b : $C = C_a + C_b$. У першому наближенні перемінні витрати пропорційні обсягу виробленої продукції, тобто

$$\text{. Повні питомі витрати } S_c \text{ становлять } S_a \frac{C_a}{Q} + S_b \frac{C_b}{Q} = S_c.$$

При постійних значеннях S_c і C величина S_a монотонно спадає зі зростанням Q і прагне до асимптотичної межі $S_a = S_c$. Враховуючи сказане, максимум прибутку можна досягти при p_{opt} , яка задовольняє умові

$$\frac{dP}{dp} = \int_0^{\infty} Q(x, p) p(x) dx + p \int_0^{\infty} \frac{dQ}{dp} p(x) dx - S \int_0^{\infty} \frac{dQ}{dp} p(x) dx = 0.$$

Прибуток як функція ціни не має екстремуму і монотонно збільшується зі зростанням ціни та може бути описаний у вигляді:

$$P = (p - s)Q \int_0^{\infty} p(x) dx - C_a.$$

Умова максимуму прибутку має вигляд:

$$\frac{dP}{dp} = Q \left[\int_0^{\infty} p(x) dx - pp(p) + sp(p) \right] = 0.$$

Отже, наведені вище моделі дають змогу тонко регулювати параметри діяльності підприємства й визначити ціну й обсяг виробництва, які максимізують прибуток підприємства, що є головним завданням фінансового бюджетування на підприємстві.

Висновки. В результаті дослідження було виявлено, що жоден із видів поточних планів підприємства не може бути розроблений поза зв'язком із фінансовим бюджетуванням грошових потоків. У процесі планування досягається оптимізація грошових потоків, тобто знаходження такого співвідношення між вхідними і вихідними грошовими потоками, між напрямками й умовами залучення та використання грошових коштів, яке дає можливість досягти найкращих результатів діяльності, а саме мінімізації витрат і максимізації прибутку.

На основі отриманих результатів було розроблено основні напрями контролю за грошовими потоками, що дає змогу здійснювати перевірку виконання запланованих параметрів формування грошових фондів, напрямів їх використання, дотримання синхронності надходжень і витрат у встановлені періоди часу, блокує відхилення від заданої програми, а в разі виявлення порушень сигналізує про необхідність коригування бюджетного процесу.

Результати дослідження мають важливе теоретичне та практичне значення, оскільки дають можливість певною мірою знайти компроміс між необхідністю підтримувати певний обсяг грошових коштів для забезпечення ліквідності підприємства і бажанням інвестувати тимчасово вільні кошти для забезпечення їх доходності.

Подальшого дослідження потребує поглиблена розробка процесу модулювання оптимізації грошових потоків як економічна доцільність господарської діяльності підприємства, що зумовлює підвищення рівня абсолютної ліквідності, зменшення кредитної історії та раціоналізації операційного циклу підприємства.

Отримані результати можуть бути використані для формування та реалізації бюджетної політики та при розробці антикризової стратегії на підприємстві.

Література:

1. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. Т. 2. / И.А. Бланк. – 2-е изд. перераб. и доп. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 624 с.

2. Лигоненко Л.О. Управление грошовими потоками : навч. посіб. / Л.О. Лигоненко, Г.В. Ситник. – К.: Нац. торг. екон. ун-т, 2005. – 255 с.

3. Іваницька О.В. Управління фінансовою стійкістю підприємств в умовах реструктуризації галузі / О.В. Іваницька. – К. : ТОВ ДКС центр, 2009. – 276 с.
4. Голов С.Ф. Фінансовий та управлінський облік / С.Ф. Голов, В.І Єфименко. – К.: ТОВ “Автоінтерсервіс”, 1996. – 544 с.
5. Ван Хорн Дж.К. Основы управления финансами / Дж.К. Ван Хорн ; пер. с англ. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 800 с.
6. Брігхем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту : підручн. / Є. Брігхем; Пер. с англ.; наук. редактори: д.е.н. проф. О.Д. Василик, д.е.н. проф. О.Д. Заруба. – К. : КП “Вазак”, 1997. – 1000с.
7. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання / А. Чухно // Економіка України. – 2010. – № 2. – С. 4–14.